

De flesta kulturer är

| av Svante Folin

Vördnaden för den ädle vilden är starkare än någonsin, trots att verklighetens vildar varit synnerligen oädla. Samtidigt har det moderna västerlandet blivit besatt av att klassificera och vårda sina etniska minoriteter. Men föreställningen att alla kulturer skulle vara lika bra är ohållbar, både teoretiskt och empiriskt.

NYA GUINEA ÄR UNGEFÄR lika stort som Texas, men där talas 1 000 av världens 6 000 språk. Hälften av språken talas av mindre än 500 individer. Före européernas ankomst var den totala befolkningen ca en miljon, uppdelad i ett tusental sinsemellan fientliga stammar. Man levde och dog inom några mils radie från sin födelseplats. I den mån man var medveten om existensen av grannfolk betraktades dessa normalt som farliga, om inte rentav monstruösa.

Ingen kom på idén att resa runt för att bekanta sig med andra kulturer. Om någon djärv individ skulle våga sig in i ett angränsande territorium var risken stor för att vederbörande skulle bli dödad och uppäten. Varför skulle någon stam vara dum nog att tillåta en främling att tränga in på deras område för att jaga deras byten, antasta deras kvinnor, sprida nya sjukdomar eller rekognoscera för framtida raider? Nya Guineas extrema kulturella mångfald har gjort ön till ett paradiset för antropologer. Antropologer är besatta av kulturell mångfald, som de menar avspeglar människans oändliga kreativitet som symboljonglör. Någon mänsklig natur vidkänns inte -kulturen är allsmäktig.

En del av Nya Guineas kulturyttringar ter sig en aning problematiska även för en dogmatisk kulturrelativist. I en stam påbjöd seden att förstföderskor skulle piskas och misshandlas i största allmänhet. När kvinnan skulle föda isolerades hon som oren och oberörbar. När barnet framfötts tog den nyblivna modern det i ena benet och krossade huvudet mot en klippa. Därefter kastades krop-

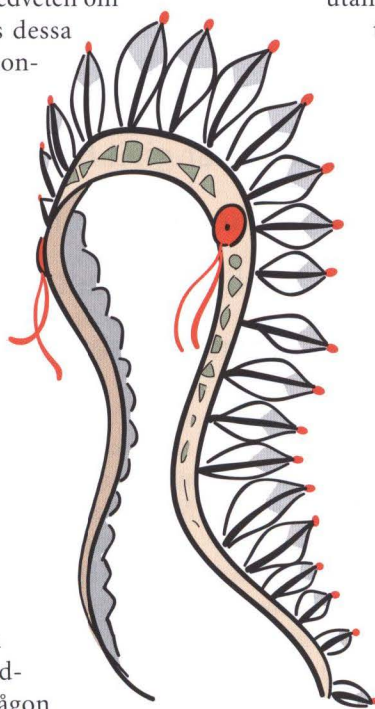
pen till suggor som just grisat. Från den sugga som åt ivrigast av barnliket tog förstföderskan en griskulting av samma kön som det dödade barnet. Hon ammade sedan kultingen och behandlade den med samma omsorg som hon skulle ägnat sitt döda barn. När svinet blivit stort och präktigt nog att slaktas inbjöds en allierad stam till en festmåltid. Värdestammen fick inte äta av grisköttet utan nöjde sig med förhoppningen att artigheten skulle returneras. Allt detta var mycket nödvändigt för att inte förfädernas andar skulle förtörnas och därmed bringa olycka över stammen.

Initiationsriter sätter riktig fart på den kulturella kreativiteten.

Bimin-Kuskusmin-folket ägnar en enorm tid åt att göra pojkar till män – tio etapper över en tioårsperiod. Starten sker när de i sjuårsåldern kidnappas från sina mödrar och släpas ut i skogen. Där skymfas de och piskas med brännässlor, samt itvingas svinträck och urin för att utspy den kvinnliga orenhet de ansamlat sedan födelsen. Därefter skärs de i navel och öron, bränns på armarna, får taggiga grenar uppkörda i urinröret, osv. En antropolog som bevistat ceremonin

säger att pojkarna befinner sig i ett totalt chocktillstånd, många svimmar, andra blir helt hysteriska. För att avsluta dessa nedslag i Nya

Guineas regnbågsskimrande kulturpanorama: många stammar, till exempel Sambiafolket, är övertygade om att "sperman ger män förmågan att återfödas utanför sina mödrars magar, i männens värld och endast genom dem". Sperma uppstår dock inte spontant utan måste under stafettliknande former överföras från äldre män till yngre. Under flera år tvingas därför pojkar suga av gub-

rena skräpet

bar för att så att säga fylla på tanken. Sodomi ingår i behandlingen.

BULIMISK BLODTÖRST I MEXIKO

Någon kanske tycker att det är oräddvinst att endast exemplifiera de mänskliga kulturskattens rikedom med bidrag från en isolerad stenåldersö. Låt oss därför skärskåda en erkänd högkultur som blev ett offer för västerländsk imperialism – aztekerna. Med Oswald Spenglers ord – ”Mördad i sin blomstrings fulla prakt, vandaliserad som en solros vars blomma en förbipasserande slår av”.

Aztekerna etablerade sig genom krig i Mexicodalen där de byggde upp ett mäktigt imperium (1325–1519) – arkitektur, matematik och astronomi blomstrade. Den teokratiska samhällsordningen dominerades av präster. Religionen var av den paranoid-apokalyptiska sorten. Världen hade redan gått under fyra gånger och även den rådande femte åldern var dömd till förintelse. Solen skulle uppslukas av mörkrens monster som häckade under horisonten. För att förhindra den terminala solnedgången måste solslukaren mutas med människoblod (calchiuatl – dyrbart vatten). Varje gång prästerna lät obsidiandolkarna arbeta och kunde hålla upp nyutskurna hjärtan mot himmelen uppsköts undergången en stund till.

Gudarna hade god aptit; under en fyra dagars tempelinvigning 1487 bestod slaktoffret av 14 000 krigsfångar. Gudarnas bulimiska blodtörst kunde inte tillfredställas genom inhemsk köttproduktion i form av slavar utan framtvungade ständiga härnadståg mot grannfolk. Krigsföringen var unik – ”blommornas krig” gick inte ut på att döda utan på att infånga så många potentiella offer som möjligt. Storskaligheten i dessa operationer antyds av antalet dödsfall i olika arkitektoniska skapelser – den flitige conquistadoren och krönikören Bernal Diaz del Castillo räknade ut att ett benhus innehöll 136 000 kranier.

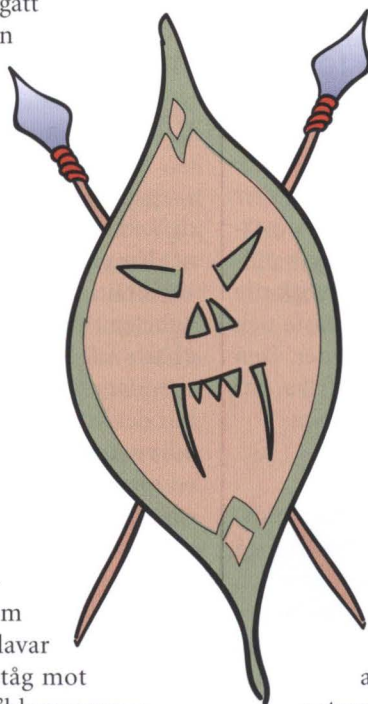
Antropologer har fört hetsiga strider om de djupare

orsakerna till aztekkulturens bloddrypande och kostsamma offerkult. Kulturmateriellister har påpekat att offrens kadaver som störtades ned från pyramiderna inte gick till spillo utan togs till vara för att förse överklassen med lika begärligt som svåråtkomligt kött. Enligt denna uppfattning måste det aztekiska kannibalkomplexet, som är unikt i sin omfattning, ses mot bakgrund av den överbefolkade Mexicodalens extrema brist på ätbara djur. Proteinbrist leder till dåligt immunförsvar och allmän skröplighet. En människokropp ger ungefär 5 200 gram högvärdigt protein. Den kostutilitaristiska teorin menar alltså att det aztekiska kannibalimperiet var ett statssponsrat system inriktat på produktion och distribution av protein i form av människokött.

HELIGA FÖTTER PÅ HAWAII

Ovanstående exempel är bara ett litet axplock på vad olika kulturer kan hitta på. Den som bläddrar igenom G P Murdocks Ethnographic Atlas som dokumenterar 849 olika kulturer från hela världen kan lätt drabbas av svärmod. Om man är kvinna bland annat därför att 708 (83 procent) tillåter eller rekommenderar polygyni och att den manliga könsmaktordningen är närmast universell.

Man bör också betänka att 99 procent av de kulturer som antropologerna studerat är ”defanged”. Kolonialmakterna, med sitt typiska förakt för etnisk särart, har med beskäftig skyndsamhet stövt in och satt stopp för stamkrig, exotiska avrättningsmetoder, kannibalism o dyl. När antropologerna, i missionärernas och polisens kölvatten, anländer till sitt utvalda folk påträffar de därför bara tvångsmässigt pacificerade stammar – en vattenkammad version av ursprunglig vildhet. För en rationell marsian skulle det mänskliga kulturspektrumet sannolikt te sig som en encyklopedi över psykotiska eller i bästa fall neurotiska vanföreställningar. Han, hon, det skulle bedöma flertalet kulturella föreställningar som

pendlande mellan det harmlöst fnoskiga till gravt handikappande mentala tvångströjor.

Polynesierna på Hawaii hade ett ganska typiskt, handlingsförlamande tabusystem, som bland mycket annat innebar att kvinnor inte fick äta bananer och kokosprodukter samt att män och kvinnor under inga omständigheter fick äta tillsammans. De måste ständigt kånka omkring med den korpulente kungen eftersom hans heliga fötter var så laddade att om de vidrörde marken skulle den bli tabuiserad och omöjlig att beträda för undersåtarna. 1810 revolterade innevånarna mot denna tvångsneurotiska regim stärkta av empiriska observationer som visade att européerna friskt bröt mot samtliga tabun utan att komma till skada. I dag skulle känsliga själar säkert uppfatta denna emancipation som ett avskräckande exempel på kulturell utarmning, försvagad etnisk identitet eller kulturmord.

För de viktorsianska imperiebyggarna var saken enkel. Den västerländska civilisationens överlägsenhet var självklar; något som rent operationellt bevisades med hjälp av telegraf, ångtröskverk, maximkulsprutor och kanonbåtar. Den vite mannens börda bestod i att med milt våld sätta P för en del infödingshyss som änkebränning och stryparsekter men i stort sett låta de koloniala undersåtarna vara ifred med sina exotiska sedvänjor så länge dessa inte hotade lag och ordning eller i alltför provocerande utsträckning utmanade drottningens känsla för anständighet. Indiens hundratals miljoner styrdes av de tusen ämbetsmän som utgjorde Indian Civil Service – sannolikt den effektivaste och minst korrumperade byråkrati historien känner. Den postkoloniala utvecklingen, enkanterligen i Afrika, har visat att det finns värre regimer än Pax Britannica.

MASOCHISTISK RUEELSE

Dagens situation är radikalt annorlunda. Efter två världskrig och imperiernas kollaps vältrar sig västerlandet med masochistisk vållust i ruelle över begångna synder och stora och små påvar far omkring som tättingar och ber om ursäkt för allt mellan himmel och jord. Arroganta västerländska anspråk på kulturell hegemoni anses särskilt anstötliga. För en upplyst postmodernist framstår det som självklart att total kulturdemokrati råder. När det gäller kulturer är alltså den högsta lagen – ”en ann ä så god som en ann”. Utgångspunkten är total såväl epistemologisk- som värderativism: enklare uttryckt nihilism. Det finns inte en privilegierad sanning, utan en massa sinsemellan likvärdiga sanningar.

Sofistikerade tänkare skriver aldrig ”sanning” utan

att inrama det primitiva begreppet i ironiska citations-tecken. Inom antropologin gäller – 1: Varje kultur är en enastående och omistlig skapelse av människans förmåga att manipulera symboler. 2: Alla kulturer är lika värdefulla och inkommensurabla dvs. de varken kan eller får jämföras. 3: Att assimilera en kultur (i synnerhet om en primitiv kultur assimileras av den kapitalistiska och sekulariserade västvärlden) är alltid en förkastlig tragedi – ett slags etnocidium.

Om vi bortser från att seriöst omfattad relativism är logiskt själv motsägande så är det frapperande att kulturanthropologer – som varmt försvarar exempelvis Yanomamö-indianernas extrema våldskultur, som inkluderar sadistisk och systematisk kvinnomisshandel – blir apoplektiskt upprörda av en katolsk kulturyttring som signor Buttigliones.

Paradoxalt nog tenderar kulturrelativism att kombineras med kompromisslöst förfäktande av universella mänskliga rättigheter. Bentham ansåg att talet om mänskliga rättigheter var ”nonsens på styltor” – men även om man ser välvilligare på saken rör det sig onekligen om en västerländsk idé som vi nu med lock och pock försöker pracka på resten av världen. Den mönsterbildande amerikanska självständighetsförklaringen anno 1776 deklarerar storvulet att alla människor är

En del av Nya Guineas kulturyttringar ter sig en aning problematiska även för en dogmatisk kulturrelativist.

skapade lika och att härav följer diverse omistliga rättigheter som är självklart (self-evident) sanna. Ernst Gellner har påpekat det absurda i att Jefferson hävdade att ett antal rättigheter som 99 procent av den samtida mänskligheten skulle ha betraktat som totalt obegripliga eller i bästa fall blasfemiska, kätterska eller subversiva var – självklara. Tala om etnocentrisk arrogans. Hur som helst blir det inte lätt att förena upplysningsiden om universella mänskliga rättigheter med idén att varje kultur har en okränkbar rätt att leva enligt sina kulturella föreställningar och normer.

GENGÅNGARE FRÅN ROMANTIKEN

Kulturkultens tidiga profeter är de överspända romantikerna Rousseau och Herder. Den ädle vilden har alltid appellerat till intellektuella som vantrivs i civilisationen, i synnerhet om de primitiva paradisen kan avnjutas på säkert avstånd. Herder uppfattade kulturer som unika organiska helheter. Han såg världen som en väldig trädgård där varje nation eller kultur skulle vara fri att växa och blomstra. Ju fler olika blomster desto skönare trädgård. Detta hortikulturella kulturbegrepp innefattade inte några fula blommor, ogräs eller någon konkurrens där vissa växter trängde ut eller förkvävde andra. I Her-

ders exalterade vision om kulturell pluralism drivs varje kultur av sin egen elan vital att fullfölja sitt öde som en omistlig del i det mänskliga kulturkaleidoskopet. Konflikt mellan grannar förekom inte.

Denna fördarwinistiska fantasi om organisk harmoni mellan kulturer tyder på att Herder inte hade någon praktisk erfarenhet av trädgårdsskötsel. Inte desto mindre spökar Herder bakom den högljudda rättighets- (och skadestånds) retorik som strömmar ut från urfolk och andra etniska minoriteter.

Denna utveckling är ganska ny. Under efterkrigstidens avkolonisering utnämndes de forna koloniernas helt godtyckligt avstyckade territorier till nationalstater. Med detta semantiska trick förlorade de stammar som helt eller delvis hamnat inom de nya nationsgränserna alla hävdvunna rättigheter. Politiker och samhällsvetare avfärdade tendenser till stammedvetande som omoderna utbrott, tribalism. Den amorfa antikoloniala och anti-västerländska ideologi som de nya härskarna utvecklade åtnjöt däremot hederstiteln (i tredje världen) nationalism.

Under 70-talet ändrades dessa attityder radikalt och samhällsvetarna som tidigare applåderat assimilation och modernisering följde med som vindflöjlar. I USA startade en etnisk orgie. Själva ordet "etnicitet" myntades och det blev högsta politiska mode att ägna sig åt "etnisk identitet", "rötter", "svart nationalism" osv. Regering, universitet och intellektuella skyndade till och upprättade "kvotsystem", "positiv diskriminering" och "etniska studieplaner". Nya byråkratier med uppgift att tillvarata minoriteternas intressen tillskapades. Plötsligen meddelade sociologer att den amerikanska "smältdegeln" var ett jättefiasko och att själva idén om assimilation var en sinister företeelse som luktade "etnocidium" och att staten framgent skulle distribuera sina sociala och ekonomiska resurser från rasmässiga och etniska utgångspunkter.

Om en samhällsvetare på 50-talet hade insinuerat att svarta amerikaner var något annat än mörkt pigmenterade, fattiga och förtryckta anglosaxare hade vederbörande snabbt åsatts rasist- eller fasciststämpel. Gunnar Myrdal inkallades till USA för att utreda "negerproblemet" och fann, föga förvånande, att det var ett vitt problem. Vid slutet av 60-talet var samma samhällsvetare frenetiskt sysselsatta med att upptäcka begrepp som svart själ, svart kultur och svart engelska. På universiteten gjordes tappra försök att rensa ut DVEM (döda, vita, europeiska män) från kursplanerna – även om det ibland var svårt att hitta etniskt korrekta substitut för Aristoteles, Kopernikus, Shakespeare och Darwin. Traditionella liberaler och socialister har gjort en halsbrytande ideologisk kullerbytt och stöder nu helhjärtat rasmässig klassifikation, etniska kvoter, omvänd diskrimine-

ring med mera – de vill inte längre behandla människor som individer med speciella färdigheter och behov utan som medlemmar av ett kollektiv. Vi håller på att återuppfinna stamsamhället och återupprätta Blut und Boden-mysticism.

I HARMONI MED NATUREN?

Urfolk äger tolkningsföreträde, ibland de facto monopol, då det gäller den egna historien och kulturen. Arkeologer anser att indianerna kom till Nordamerika från Sibirien via en landbrygga över Berings sund för 14–20 000 år sedan. Många indianer förnekar detta och menar att deras förfäder alltid varit i Amerika där de till exempel växt upp ur jorden. Den politiskt korrekta lösningen blir då att redovisa båda versionerna à la skapelse enligt evolutionsteorin alternativt Genesis. För postmodernister som utmönstrat atavismer som "sanning" leder detta knappast till förlorad nattsömn.

Ur- och naturfolks förhållande till naturen anses särskilt föredömligt. Deras ekologiska lyhördhet står i bjärt kontrast till västerlandets hänsynslösa våldtäkt på moder Gaia. Vem har inte gripits av hövdingen Seattles tal till guvernören för Washingtonterritoriet, som ville köpa hans land 1854: "Hur kan man köpa eller sälja himlen? Marken? Idén förefaller oss besynnerlig...Varje del av denna jord är helig för mitt folk. Varje glänsande tallbarr, varje sandig strand, varje dimma i de mörka skogarna, varje äng, varje surrande insekt – allt är heligt i mitt folks minne och erfarenhet... Jorden är vår moder. Vad som drabbar jorden, drabbar alla jordens söner. Detta vet vi: jorden tillhör inte människan, människan tillhör jorden; alla ting är förbundna med varandra likt blodet som förenar oss alla. Människan väver inte livets

väv, hon är bara en tråd i den. Vad hon gör med väven gör hon mot sig själv.”

Nästan för bra för att vara sant? Talet skrevs för ett TV-drama 1971 av en professionell manusskrivare som heter Ted Perry. Om hövdingen Seattle vet vi föga men han var definitivt ingen trädskräck. Han hade många slavar, hade tagit kål på alla sina fiender och var mycket belåten med den generösa penningssumma som han erhölet i köpeskilling för sitt heliga land.

När indianernas förfäder invaderade Amerika från Sibirien innebar det inte bara en väldig expansion av människans Lebensraum utan även en häpnadsväckande zoologisk katastrof. I Nordamerika förintades 73 procent av alla större däggdjur och i Sydamerika var motsvarande siffra fantastiska 80 procent, allt inom loppet av något årtusende. I en zoologisk Ragnarök försvann mammutar, mastodonter, trögdjur på tre ton, jättebjältor, björnstora bävrar, sabeltandade katter, kameler och ironiskt nog även hästen. Den nya världens djur hade aldrig mött människan och saknade därför all evolutionär beredskap inför den nya superpredatorn.

När maorierna anlände till Nya Zeeland för tusen år sedan fanns där en unik fågelfauna som utvecklats i en människofri miljö. Märkligast var ett dussin arter strutliknande moafåglar i olika viktklasser från 10 till 250 kg. Efter hundra år var samtliga utrotade och maorierna fick förstärka sin kött diet genom att knapra på varandra. Samma trista historia upprepas med monoton regelbundenhet. Varhelst människor erövrar

jungfruliga öar eller kontinenter har resultatet alltid varit det samma – hela menagerier av exotiska djur har på kort tid sopats bort. Om människan någonsin, någonsans har levt i balans med naturen, har det berott på populationens ringa numerär och svårt underutvecklad förintelse teknologi. Människa saknar uppenbarligen ”instinktiv” ekologietik. Den ekologiske vilden är, i likhet med flertalet andra onaturliga dygder som tillskrivs ur- och naturfolk, en from civilisationsfantasi.

INGA MENTALA RESERVAT

Livet i flertalet traditionella kulturer var om inte ”solitary” så förvisso, med Hobbess ord, ”poor, nasty, brutish and short”. Risken för ond bråd död var ofta överhängande – i en typisk krigarkultur som Yanomamö dog var tredje

man i stamstrider. Multikulti-entusiasterna föredrar att koncentrera sig på kulturernas estetiska komponenter – färgstarka mytologier, korgflätning, tjugiga dräkter, exotiska danser och dylikt. Det är sådan ”designer tribalism” som smakfullt exponeras på etnografiska museer, inte könsstämpning, kannibalism, strukturellt våld och andra otrevligheter.

För några tusen år sedan hade en kulturegalitär relativism varit en rimligare ståndpunkt. Det fanns inga självklara kriterier för att sätta den ena stammens griller framför de andras. Under de senaste fem hundra åren har situationen förändrats radikalt. I och med den vetenskapliga revolutionen har en kognitiv teknik, en tankestil som händelsevis (eller inte) uppstod i Västeuropa visat sig totalt överlägsen alla alternativ. Detta är den avgörande diskontinuitet i det mänskliga tänkandet som Ernst Gellner kallat – ”Doktrinen om Det Stora Diket”. På andra sidan diket är det ytterst en smaksak vilken av tiotusentals kulturer man föredrar. På hitsidan finns bara en vinnare.

Den sekulära kumulativa tankeprocess som kritiskt ifrågasätter alla dogmer, heliga kor och tabun har varit spektakulärt framgångsrik när det gäller att behärska verklighetens materiella aspekter. Alla andra kulturer, inklusive de som tillber Allah, måste anpassa sig till det naturvetenskapligt-tekniska paradigmet eller gå under. Det går inte längre att upprätta mentala kulturreservat. Man kan inta en kulturrelativistisk/nihilistisk moralposition om man skippar mänskliga rättigheter, feministiska agendor och andra uttryck för västerländsk kulturimperialism, men att förfäktat kognitiv relativism/nihilism är antingen postmodernistiskt koketteri eller intellektuell harakiri.

Svante Folin (svante.folin@sfbm.se) är frilansskribent.

Efter hundra år var samtliga utrotade och maorierna fick förstärka sin kött diet genom att knapra på varandra.

